

Żydzi regionu łomżyńskiego: dzieje, stereotypy, zwyczaje, tradycje i stosunki polsko-żydowskie – fotorelacja z elementami prezentacji

Cztery grupy uczniów łomżyńskiego Liceum Ekonomicznego skorzystało z prelekcji (z prezentacją multimedialną) wygłoszonej przez dr Małgorzatę Frąckiewicz na temat społeczności żydowskiej regionu łomżyńskiego. Uczestnicy mogli dowiedzieć się o dziejach Żydów łomżyńskich, ich obyczajowości i tradycjach (np. koszerność i obchody szabatu, kulinaria), poznać zawodowe preferencje tej grupy mieszkańców dawnej ziemi łomżyńskiej, ich język i relacje.

Ponadto dowiedzieli się o upamiętnieniach i publikacjach z cyklu „Pinkasy przedniemeńskie”, jakie powstają w środowisku Łomżyńskiego Towarzystwa Naukowego im. Wagów w Łomży jako inicjatywa wyjątkowa w skali kraju i Europy.

W przededniu obchodów kolejnej rocznicy wybuchu powstania w getcie warszawskim spotkanie z młodzieżą było swoistą formą pamięci o Żydach łomżyńskich.

Fot. Jedna z grup uczestników prelekcji

Fot. Prelegentka – dr Małgorzata K. Frąckiewicz

PODWÓRZE KULKINA

„Nie sposób pomniejszyć zasług tego podwórza w historii miasta. Długie podwórze, które schodziło w dół, z prawej strony równoległe do Góry Kapucyńskiej, a lewej do „Grobli”, było kanałem prowadzącym z Nowego Rynku do rzeki i graniczyło w dużej części z ogrodem Blikowskiego. Ponad sto rodzin żydowskich znalazło na tym podwórzu dach nad głową. Setki dzieci tutaj się urodziły, wychowały w chederach i **nauczyły się zawodu**, bez konieczności opuszczania jego obszaru. W tym podwórzu ja także się urodziłem i spędziłem czternaście lat swego dzieciństwa. Było obrazem miasteczka z całym zróżnicowaniem stanów społecznych, majątkowych i rodzajów ludzi: bogaci i ubodzy, ustosunkowani i niskiego stanu, chasydzi i ich przeciwnicy, ciężko pracujący na kromkę chleba i pożyczający na procent oraz próżniaki. I nie było **rzemiosła**, które nie byłoby reprezentowane w podwórzu Kulkina: jakieś **dziesięciu szewców**, stukających codziennie młotkami. Byli wśród nich specjaliści, byli **rymarze**. Także **pięciu krawców**, oprócz **szwaczek**, których maszyny Singera terkotały po całych dniach, **stolarze**, **tokarze**, **piekarze**, **farbiarze**, **tragarze**, **furmani** i nad wszystko pięciu mefamedów uczących dzieci, których liczba przekraczała dwie setki. Mieszkali tu także gabaje Świętego Bractwa „Chewra Kadisza”, **przedsiębiorca drogowy** i koszarowy, **kupiec drzewny**, **sprzedawca mleka**, który codziennie doił kilka krów, zaopatrując w świeże mleko mieszkańców podwórza, rosyjskiego sądu pokoju, jednego generała, który zawsze miał do swojej dyspozycji piękny powóz itp.”

„Księga Pamięci Łomżyńskiej Gminy Żydowskiej”, tłum. E. Wroczyńska
(maszynopis dostępny w ŁTN im . Wągów w Łomży)

Fot. Kolejna grupa licealistów wraz z panią polonistką Natalią Przestrzelską

- **ZAWODY:** adwokat; aptekarz; arendarz; blacharz; brukarz; chazan; cieśla; cyrulik; czapnik; czeladnik: garbarski, kowalski, piekarski, profesji czapnickiej, rzeźnicki, strycharski, szewski, tokarski, złotnicki;
- członek kuratorium szpitala; dozorca bożnicy; drwal; dyrygent orkiestry strażackiej; dystrybutor papieru stemplowego; dzierżawca: austerii, dochodów konsumpcyjnych, domu zajezdnego, folwarku, łaźni, rybołówstwa, suchej arendy, wag i miar; fabrykant octu // świec; faktor, farbiarz, felczer, furman; gabaj synagogi; garbarz, gospodarz (rolny), grzebieniarz
- **handlarz:** bursztynu, drzewa, garnków, kaszą, kramarszczyzny towarem, mąki, ryb, skór, smoły, świec, wełny, wiktuałów, zboża, żelaza; introligator, katarzyniarz; kierowca szpitala; **kierownik:** domu Towarzystwa Opieki nad Chorymi, szpitala; kolektor loterii; konował, kowal; **kramarz towarów:** galanteryjnych, łokciowych, kolonialnych, korzennych, norymberskich; krawiec; kupiec: handlujący farbami, towarów hurtowych; księgarz; kuśnierz; liwerant; malarz; manipulant dochodów konsumpcyjnych; mąkarz; **młynarz;** mosiężnik; mularz; muzykant; mydlarz; nauczyciel; ogrodnik; olejarz; pakciarz; papiernik; parobek bez ziemi; perfumiarz; pieczętkarz; piekarz (kahalny); pisarz: przy cukrowni, przy konsumpcji, przy fabryce cukru, składu drewna, synagogi; piwowar, poborca podatków; podrabia; podszkolnik; posługacz: przy bożnicy, przy szpitalu; powroźnik; przekupnik; rabin; rękawicznik; rolnik czynszowy; rybak; rymarz; rządca cukrowni; rzeźbiarz; rzeźnik; sierżant Gwardii Narodowej; **sklepikarz;** służąca; smolarz; smuklarz//szmuklerz; snycerz; solarz; spekulant (szpekulant); stelmach; stolarz; strażak weteran; strażnik; strażnik (przy) konsumpcji; strycharz; szames; subiekt: handlu winnego, towarów kolonialnych, towarów korzennych; szewc; szklarz; szkolnik; szpektor; szynkarz; solni, trunków krajowych; ślusarz; śpiewak bożniczy; tandeciarnik; tkacz; tłumacz języka hebrajskiego (translator); tokarz; uczeń waciarski; utrzymujący zajazd w łomży; utrzymujący się: ze służby, z handlu garnków, z prania bielizny, z profesji blacharskiej, z rzezi, z wynajęcia furmanki, z wyrabiania waty, z wyrobu świec; waciarz; wiktualnik; właściciel: domu, fabryki cukru, zabudowań i gruntów; wozimąka; woziwoda; woźnica; woźny (domu straży ogniowej); zegarmistrz; złotnik; żebrak; żołnierz furszacki; żołnierz czasowo urlopowany

Fot. Licealiści w czasie prelekcji

-
- Synagoga w Jedwabnem

HISTORIA RODZINY CYNOWICZÓW

Mecenas Hersh Cinowitz, Bombaj, Indie

„Rodzina Cynowiczów była jedną z najstarszych rodzin w Jedwabnem. Była jedną z pierwszych, które przybyły, gdy Jedwabne było jeszcze wsią i należało do dziedziców, Jedwabińskich. Większość pierwszych rodzin żydowskich przybyło z rejonu Poznania i z Prus. Zostali zaproszeni przez właścicieli ziemskich, aby rozwijać gospodarkę tego rejonu, pomagając w zwiększeniu produkcji i handlu.

Korzenie rodziny Cynowicz wywodzą się z miasta Tykocina, znanego wśród światowego Żydostwa jako jeden z okręgów „Vaad Arba Aratzot”. Jest również możliwe, że rodzina Cynowiczów **przybyła do Tykocina** z małego miasteczka Cinowitz na Prusach. Dalej, w dokumentach **żydowskiej wspólnoty w Tykocinie** w roku 1700 znajdujemy, że osadnictwo żydowskich rzemieślników we wsi Jedwabne było **w jurysdykcji Tykocina**.
Vaad Arba Aratzot – Sejm Czterech Ziem”.

Pinkas Jedwabnego

Życie gospodarcze jabłonkowskich Żydów bardziej przypominało styl życia osad w Ziemi Izraela niż większości żydowskich miasteczek w Polsce. Każdy Żyd miał ogród, większość miała również drzewa owocowe. Prawie każda rodzina posiadała krowę. Każdego dnia inny **gospodarz wyprowadzał wszystkie krowy na pastwisko i przyprowadzał je**. Również wynagrodzenie pastucha i opłata za pole do wypasania były rozliczane wspólnie. Przy **kopaniu kartofli zmieniano się**. Kiedy nadchodził czas kopania (każdy Żyd posiadał piwniczkę kartofli na cały rok, własną lub wdzierżawioną), zbierano się każdego dnia u innego gospodarza i robiono **#okę**. **Właściciel przygotowywał jedzenie i picie**, a dziesiątki worków wypełniane były kartoflami.

Również podczas **skubania pierza** zbierano się w szabatowy wieczór (już po szabacie) i zamieniano skubanie pierza w zabawę. W Jabłonce prawie każdy gospodarz **miał małe gospodarstwo hodowlane z gęsiami, kurczakami i kaczkami**. Gęsi i kaczki tuczono i kiedy były już dostatecznie tłuste, wzywano mojego wuja, **szocheta** z Wysokiego, aby je zabił.

Tuszczyk przetapiano na smalec, a pióra zbierano w workach, żeby **robić potem poduszki i pierzyny dla dorosłych panien**, które sposobiły się już do ożenku. Także napelnianie pierzyn oraz poduszek robiono w towarzystwie. W takie wieczory podawano **placki ziemniaczane posypane cukrem**, jedzono też skwarki (ile tylko kto chciał). Niejednokrotnie zdarzało się, że taka **#oka** kończyła się, kiedy już dniało.

Tłoka – słowiański obyczaj pomocy sąsiedzkiej na wsi. Przetrwał do drugiej połowy XX w. W razie konieczności wykonania pilnej pracy, która przerastała możliwości pojedynczej rodziny, zapraszano do pomocy całą wieś. Pracę wykonywano nieodpłatnie. Tłoka rozpoczynała się od poczęstunku, często z muzyką i tańcami. Kończyła się również obfitym poczęstunkiem z jadłem i napojem. Kościół zezwalał na tę pracę nawet w dni świąteczne (przyp. tłumacza).

Fot. Trzecioklasiści z panem dyr. Krzysztofem Domalewskim

Fot. Kolejna z grup uczestników środowowej prelekcji

Najważniejszym świętem dla Żydów jest szabat.

„Z jednej strony Żydzi łomżyńscy, z drugiej Żydzi zambrowscy jeździli lub chodzili w piątki do Śniadowa, by się wykąpać, podciąć włosy czy też postawić bańki lub upuścić krwi – to wszystko, by uczcić szabat”.

Pinkas Zambrowa, s. 20.

Chałka – wywodzi się z kuchni żydowskiej, gdzie wypieka się ją na szabat (święto na cześć Boga Stworzyciela) i z okazji innych ważnych świąt.

• **Chała w języku hebrajskim oznacza „ofiare”**. W odległych czasach Żydzi swoim kapłanom składali w ofierze bochenki upieczone w piątkowy poranek. Do ich upieczenia używali drobno zmielonej mąki najwyższej jakości, podczas gdy na co dzień piekli pieczywo z gorszych gatunków.

W **szabat** nikt nie mógł być głodny. Nawet jeśli komuś nie dopisywał apetyt, musiał zjeść kawałek chałki wielkości kurzego jajka. Na ostatni posiłek w to święto podawano często chałę, śledzie i piwo.

Anegdota o koszerności

Główną zasadą koszerności (rodzaju diety) jest to, że nie powinno się łączyć w jednym posiłku mięsa zwierzęcego oraz nabiału. Co więcej, podczas przygotowania takiego posiłku nie można używać tych samych przyrządów kuchennych zarówno do mięsa, jak i nabiału.

Nazwa "koszerne" pochodzi od hebrajskiego słowa "kashér", co oznacza **bycie czystym lub odpowiednim do spożycia**. Podział na koszerne i niekoszerne żywności wywodzi się z czasów starożytnych. Jest opisany w Torze składającej się z pierwszych pięciu ksiąg Biblii, zawierającej nakazy i zakazy dla Żydów.

Koszerność dzieli produkty **na trzy główne kategorie**:

- 1. Mięso** – według Tory koszerne można pozyskać je ze ssaków, które przeżuwają pokarm oraz są parzystokopytne, czyli: krów, kóz, cieląt, owiec, wołów, bawołów, jeleni, saren. Dozwolony do spożycia jest też drób: kurczaki, indyki, kaczki oraz gęsi – czyli udomowione gatunki ptaków. Przed obróbką cieplną (gotowaniem, smażeniem, grillowaniem itd.) mięso musi zostać dokładnie umyte i oczyszczone z pozostałości krwi.
- 2. Nabiał** – mleko musi pochodzić od koszerne zwierzęcia; nabiał, tak jak cała reszta koszerne produktów, musi być obrabiany na koszerne sprzęcie, który nie miał nigdy styczności z mięsem.
- 3. Pareve**, czyli żywność, która nie ma pochodzenia zwierzęcego ani nie została przygotowana za pomocą sprzętu, który miał styczność z mięsem lub nabiałem. Do tej grupy pokarmów koszerne zaliczają się ryby, owoce morza, jajka, warzywa, zboża, przekąski oraz napoje.

szochet – rzeźnik dokonujący rytualnego uboju zwierząt, także badający koszerność uboju oraz nadzorujący rytualny ubój z ramienia kierownictwa gminy żydowskiej. Musiał posiadać wymagane uprawnienia i odznaczać się nieskazitelną opinią, zdrowiem i przymiotami charakteru. Była to bardzo ważna funkcja w żydowskiej społeczności. Szochet był znawcą prawa talmudycznego i często zastępował rabina w różnych funkcjach administracyjnych.

KULTURA kulinarna

- Kugiel (jid. kugel, kula) wziął swoją nazwę od kształtu, w jakim kiedyś był wypiekany. To tradycyjna potrawa kuchni żydowskiej. Występuje na słodko i w wersji wytrawnej. Najogólniej to babka ziemniaczana z dodatkiem jajek i maki kukurydzianej. Najczęściej podawana jest na Święto Świąteł, Chanukę.

Neofici

Neofici, czyli chrzczeni Żydzi wchodzili w środowisko polskie, zrywając ze swoimi korzeniami. Nieodzownym elementem i następstwem takiej decyzji była zmiana nazwiska. Po 1850 r. na mocy postanowienia rady administracyjnej Królestwa Polskiego zabroniono neofitom przyjmowania nowych nazwisk.

Na chrzest neofitów wraz z Żydem przybywał świadek, zaświadcający o zmianie wiary. Wpisy dotyczące chrzczonego Żyda, którzy przeszli na wiarę katolicką, znajdują się również w prezentowanym przeze mnie materiale, mianowicie np.: w księdze z 1809 roku (4 wpisy dotyczące trzech mężczyzn i jednej kobiety, mających po 21, 22, 23 i 30 lat, którzy postanawiają zmienić wiarę. Dzieje się to w miesiącach: lipiec, sierpień, grudzień); księdze z 1865 roku (odnotowano jeden przypadek chrztu, w marcu, 30-letniej Żydówki).

NOWICKI: Paweł *Nowicki ex Judaismo Conversum* 1738, LBŁ 52; Paweł *Nowicki* 1767, KAUŁ 773; Jan *Nowicki* gospodarz 1810, KAUŁ 364; Jakub *Nowicki* 1834, KAUŁ 62; Jan *Nowicki* rewizor skarbowy 1862, KAZŁ 249; Wincenty *Nowicki* 1868, KAZŁ 166; nazwisko utworzone od nazwy miejscowości Krpld: *Nowica* (za: SEM cz. 3, s. 130); też od nazwy osobowej *Nowik* + formant –ski, może *nowicki* człowiek nowy w jakimś środowisku' (za: NMK s. 279).

Forma żeńska: Joanna *Nowicka* 1809, KAZŁ 138; Felicyna *Nowicka* 1810, KAUŁ 364; Zuzanna *Nowicka* 1829, KAUŁ 169; Waleria *Nowicka* 1868, KAZŁ 169; Franciszka *Nowicka* 1869, KAŚŁ 19.

NOWINA: Moszk Noskowicz *Nowina* solarz 1829, APŁ z. 169; nazwisko utworzone od *nowina* 'rzecz nowa', 'nowy człowiek, przybysz' (za: SEM cz.1, s.188).

NOWIŃSKI: Moszk Noskowicz *Nowiński* liwerant 1834, APŁ z. 169; Marcin *Nowiński* żołnierz dymisjonowany 1863, KAZŁ 59; Samuel *Nowiński* 1896, KS; nazwisko nie występuje w NMK, SEM, SHNO, AŻP; nazwisko utworzone od *nowina* formantem –ski.

NOWICKI: Paweł *Nowicki ex Judaismo Conversum* 1738, LBŁ 52; Paweł *Nowicki* 1767, KAUŁ 773; Jan *Nowicki* gospodarz 1810, KAUŁ 364; Jakub *Nowicki* 1834, KAUŁ 62; Jan *Nowicki* rewizor skarbowy 1862, KAZŁ 249; Wincenty *Nowicki* 1868, KAZŁ 166; nazwisko utworzone od nazwy miejscowości Krpld: *Nowica* (za: SEM cz. 3, s. 130); też od nazwy osobowej *Nowik* + formant –ski, może *nowicki* 'człowiek nowy w jakimś środowisku' (za: NMK s. 279).

Forma żeńska: Joanna *Nowicka* 1809, KAZŁ 138; Felicyna *Nowicka* 1810, KAUŁ 364; Zuzanna *Nowicka* 1829, KAUŁ 169; Waleria *Nowicka* 1868, KAZŁ 169; Franciszka *Nowicka* 1869, KAŚŁ 19.

NOWINA: Moszk Noskowicz *Nowina* solarz 1829, APŁ z. 169; nazwisko utworzone od *nowina* 'rzecz nowa', 'nowy człowiek, przybysz' (za: SEM cz.1, s.188).

NOWIŃSKI: Moszk Noskowicz *Nowiński* liwerant 1834, APŁ z. 169; Marcin *Nowiński* żołnierz dymisjonowany 1863, KAZŁ 59; Samuel *Nowiński* 1896, KS; nazwisko nie występuje w NMK, SEM, SHNO, AŻP; nazwisko utworzone od *nowina* formantem –ski.

Dowiedz się o pochodzeniu swojego nazwiska!
Sięgnij do swoich korzeni!

name.lomza.pl